

LLORENÇ SOLER: UNA CRÒNICA PARTICULAR (50 anys i 22 documentals)

Martí Rom

Em vaig incorporar al “Cine Club Ingenieros” (C.C.I.), de l’Escola d’Enginyers de la Diagonal de Barcelona, el curs 1971-1972. Algun contacte em va dur a Pere Portabella i em vaig assabentar que s’iniciava un curs de cinema (1972-1973) a l’Institut del Teatre, aleshores al carrer Elisabets. Vaig començar a freqüentar-lo algunes tardes. Allà, entre d’altres, vaig conèixer a Llorenç Soler, Antoni Padrós, Jesús Garay, Roc Villas, Pere Joan Ventura... Els textos teòrics que anaven elaborant jo els imprimia amb l’offset de la Comissió de Publicacions de l’Escola d’Enginyers. Alguns eren políticament problemàtics. Eren aquells anys del darrer franquisme. Hi treballava per guanyar alguns diners.

Al C.C.I., amb el company Juan Manuel García Ferrer, vàrem començar a programar, el gener de 1973, pel·lícules del que s’anomenava aleshores “cinema independent”. Vàrem fer un cicle dedicat a Antoni Padrós, a Pere Portabella... Eren els

primers cicles que es dedicaven a aquests cineastes, la seva primera plataforma de difusió. Fins i tot, el 22 de març de 1973 vàrem projectar, anunciant-ho!, la prohibida “Viridiana” (1961) de Luis Buñuel. O el 8 de març la “inexistent” “Lejos de los árboles” (1972) de Jacint Esteve, aquella crònica de l’Espanya negra i brutal.

El 24 de febrer de 1973 vàrem una sessió dedicada al Llorenç: “52 domingos” (1966), “D’un temps, d’un país” (1968) i “Noticiari RNA” (1970). “D’un temps, d’un país” era Raimon. En el dossier que vàrem publicar hi havia una entrevista que havia fet el 1968 a la mítica revista “Nuestro Cine” (núm. 77-78). Aquest era un número especial: “Abecedario del cine español” on les pàgines finals, Vicente Molina-Foix, les dedicava a “Cineastas independientes, un atencencia del cine español”. Eren nou, un d’ells el Llorenç. D’altres: Paulino Viota, Augusto Martínez Torres, Emilio Martínez Lázaro, Adolfo Arrieta, Alfonso Ungria, Manel Esteban... Com es pot veure aquests “independents” la majoria eren de Madrid i aviat s’integrarien en el cinema comercial del moment. Tan sols el Llorenç, Paulino Viota i, en certa manera, Manel Esteban (com col·laborador de Pere Portabella) continuarien al marge del sistema.

Aquests responien a un qüestionari de cinc preguntes. Llorenç: “La exhibición de nuestras películas se efectúa hasta ahora anárquicamente, a salto de mata, por iniciativas de amigos o conocidos... Soluciones: en primer lugar sistematizar la exhibición de este cine. Para ello la Federación Nacional de Cine Clubs, en teoría, parece uno de los caminos más viables, aunque en la práctica y hasta este momento, no haya mostrado el más mínimo interés. Pero si esta solución ha de significar la entrada en el engranaje de censuras, permisos... yo, personalmente, prefiero la guerra de guerrillas, como hasta hoy. En cuanto a la producción, el sistema cooperativo parece el más efectivo. Cooperativismo económico o de aportación de trabajo personal...”. D’alguna manera s’avançava al que seria, sis anys després, la proposta de la “Central del Curt”, tan en quan a distribució fora del sistema com a la formació d’una cooperativa de producció.

“Mis conceptos sobre la creación cinematográfica, tanto en el plano estético como en el ético han sufrido una revisión a fondo en los últimos tiempos... Inicio un nuevo camino

con el film que tengo entre manos y se titulará Carnet de identidad... Me hallo en un momento en que he roto la frontera entre cine y vida... Creo necesario llevar siempre conmigo una cámara de 16 mm. y captar todo aquello que llama mi atención...". Després de fer aquelles pel·lícules de contingut social: "52 domingos" (1966), "D'un temps, d'un país" (1968) i "El largo viaje hacia la ira" (1969), iniciava una curta etapa on sense deixar el caràcter social de les seves anteriors, presenten continguts radicalment polítics i intenten apropiarse a un cinema experimental i d'avantguarda. Són: "Carnet de identidad" (1969), "El altoparlante" (1970), "Filme sin nombre" (1970), "Seamos obreros" (1970) i "Noticario RNA" (1970).

A més, en aquell dossier que el C.C.I. dedicava al Llorenç hi afegíem un text que li havíem demanat (1973) sobre la seva posició en aquell moment. "Cuando hace unos ocho años, una serie de compañeros nos lanzamos a eso que se llamó cine independiente -los del Fotogramas lo llamaron underground por aquello de estar in- nuestra actuación estaba espoleada por una circunstancia concreta y por un momento histórico que indudablemente ya no es el de hoy... Hoy se nos abren otras perspectivas... Hoy de todo eso que se llamó cine independiente, libre, underground no queda nada. El movimiento, si se puede llamar así a una serie de individualidades concurrentes en un momento dado, se desinfló pronto, porque no tenía ni fuerza, ni empuje, ni cohesión... Todo nuestro cine independiente se inscribió en las coordenadas más clásicas del cine como arte...". El Llorenç ja qüestionava decididament aquella etiqueta ambigua de "cinema independent" que aixoplugava a totes les produccions fetes, en 8 mm. o 16 mm, fora del sistema. Acabava: "Esta manifestación anula a todas las anteriores hechas por mí. Han sido escritas el día 17 de febrero de 1973, desde las doce del mediodía hasta las dos y media de la tarde. Deben ser destruidas después de leídas".

Ja a finals dels anys seixanta i inicis dels setanta, el Llorenç fa la càmera d'alguns curtsmetratges de companys d'aquell cinema independent: "I después ningún no riurá" (1967) de Manel Esteban, "Swedenborg" (1970) d'Antoni Padrós... Quan esmento que fa de càmera estic resumint el seu treball darrera la càmera, doncs també es responsable de la fotografia i la il·luminació.

Després d'aquell curt període avantgardista, hi haurà un període d'allunyament i reflexió sobre el cinema que cal fer. Durant tots aquells anys, 1963 al 1975, treballarà fent produccions de cinema industrial i publicitari. Curiosament, la perspectiva d'una plataforma d'exhibició com la "Central del Curt" (1974) el portarà a rodar "Cantata de Santa Maria de Iquique" (1975) i "Sobrevivir en Mauthausen" (1975). A partir d'aquest moment el seu treball d'un cinema social ja no s'aturarà.

En paral·lel a aquella sessió del C.C.I., durant aquells primers mesos de 1973 anava enregistrant una llarga entrevista amb Pere Portabella i preparant uns textos d'anàlisi de les seves pel·lícules; eren els primers que es feien sobre Portabella. Per cert, han estat molts anys font per a molts d'altres, sovint sense citar-los. Aquest treball es va acabar publicant en el llibre "Pere Portabella" (Cine club Ingenieros, 1975). L'entrevista va acabar incorporant al llibre "Historias sin argumento. El cine de Pere Portabella" coordinat per Marcelo Expósito (MACBA, 2001).

També en aquests mesos vaig incorporar-me a la dita “Vocalia catalano-balear de cine clubs”. Allí vaig conèixer a Joan Martí Valls del “Cine Club Informe 35”, relacionat amb C.C.O.O. i que estava als escolapis de Balmes. Casualment el Joan Martí treballava amb Llorenç Soler a una productora de cinema industrial, “Código 77”.

Durant aquell 1973 anava fent contactes amb diversos cineastes que treballaven en la marginalitat cinematogràfica. La qual cosa ens permetia accedir a aquelles pel·lícules que fins aleshores, a les acaballes del franquisme, estaven prohibides. A inicis de 1974 li vaig proposar a Joan Martí crear una distribuïdora marginal que agrupés tot aquell material cinematogràfic prohibit del que nosaltres, el Joan Martí i jo, teníem accés directe. A la primavera de 1974 va començar a configurar-se el que seria la “Central del Curt”. Aviat vàrem disposar de les pel·lícules de Llorenç Soler. Amb l’estructuració de la C.D.C. es va definir un equip de gestió format bàsicament per Joan Martí Valls i jo, més, entre d’altres, Llorenç Soler y el “Colectivo de Cine de Clase” (Helena Lumberras y Maro Lisa) i Mariano Aragón, de C.C.O.O. Mitjançant aquest darrer rebien pel·lícules procedents del Partit Comunista Italià (P.C.I.), per exemple algunes sobre Vietnam.

El 1975 estava preparant el documental “Un libro es un arma” (febrer 1975) sobre els atemptats de l’extrema dreta a entitats culturals i llibreries. Des del 1971 havia anat recollint notícies que publicava la premsa sobre aquests actes. Amb aquest material vaig editar un dossier de 50 pàgines que intentàvem vendre a la sortida de sessions de cine clubs i dúiem a algunes llibreries. El pròleg, sense firma, era de Manuel Vázquez Montalban. En vam fer uns 2.000 exemplars que van permetre pagar la pel·lícula. Paral·lelament anava rodant imatges d’aquests atemptats. Al final anàvem a enregistrar una taula rodona a “Distribuciones de Enlace”, aquesta havia patit un atac el 2 de juliol de 1974. Hi hauria Alfonso Carlos Comín, Beatriz

de Moura i Faustino Linares, gerent de la distribuïdora. Fou la primera vegada, de les moltes que vindrien en el futur, que m’ajudà el Llorenç. Era la primavera del 1975. Rodàvem amb una càmera de 16 mm. de corda (sense alimentació elèctrica), la qual cosa feia que els plans fossin d’uns 25 segons. A més enregistràvem el so amb un magnetòfon que no estava connectat a la càmera; no hi havia sincronia. Totes aquestes complicacions les havíem de solucionar en el muntatge. Eren rodatges gairebé èpics.

Uns mesos després, al setembre de 1975, vaig començar a fer el seguiment del treball social que feien els primers objectors de consciència a Espanya al barri de Can Serra de l’Hospitalet de Llobregat. També en aquest cas calia enregistrar l’entrevista final amb els cinc objectors. Recordo que va ser la primera vegada que vaig veure que es feia rebotar la llum contra un sostre blanc i no directament contra les cares dels entrevistadors. Al seu costat n’anaves aprenent.

El 15 de novembre de 1975 van tornar a projectar “El largo viaje hacia la ira” (1969) al C.C.I. en un cicle dedicat a l’emigració. En el dossier vàrem reproduir el text que el Llorenç havia fet per la sessió d’aquesta pel·lícula més “52 domingos”

(1966) i “Sobrevivir en Mauthausen” (1975) a la Filmoteca (25 de maig de 1975). “Diez años separan las fechas del primero al último film realizado... Hoy rechazo tanto el idealismo de mis films testimoniales, como el criticismo de mis películas experimentales... Sobrevivir en Mauthausen es la primera película que realizo después de un espacio de cuatro años de reflexión... de inactividad... en espera de la necesaria clarificación personal... Trato de hacer películas... como afirma Rossellini, sobre la lucha del hombre por su supervivencia...”.

El Llorenç s’havia incorporat a l’equip de gestió de la “Central del Curt”. Analitzàvem com havia de ser la distribució. Ens reuníem, de tan en tan, debatent quin era el tipus de cinema que havíem de fer. Recordo algunes a la casa dels meus pares a Mont-roig. Un

cop ens vàrem endur “Tres cants a Lenin” (1934) de Dziga Vértov per veure-la després de dinar. Quan portàvem una bona estona vàrem decidir que no era el moment. Jo anava anotant les idees rellevants de les intervencions dels companys. D’aquí va sortir el document que seria fonamental per elaborar el “Manifiesto de Almería” (agost de 1975). Allí vàrem llençar la proposta de fer un “cinema alternatiu”. Era el moment de rebutjar una marginalitat (assumida) com a única proposta, calia anar més enllà.

El Llorenç també va fer l’entrevista de “La marxa de la llibertat” (1976). Un dels tres “Noticiaris” que vam fer la “Cooperativa de Cinema Alternatiu”.

Com a conseqüència del rodatge de “Un libro es un arma” (1975) vaig conèixer a Faustino Linares, gerent de “Distribuciones de Enlace”. Aquest em va comentar que tenia un oncle que havia estat al camp nazi de Treblinka. A més, era un dels pocs supervivents, formava part d’una evasió massiva de presoners que es va produir el 2 d’agost de 1943. M’interessava el tema doncs havia llegit el llibre “Treblinka” de Jean François Steiner (Plaza y Janés, 1972). Aquest camp es va eliminar, amb els internats que hi havia, sense deixar rastre, al final de la Segona Guerra Mundial. Fins i tot, es dubtava de la seva existència. Joaquim García Ribes vivia a Montcada i Reixac (des del 1955), en una urbanització que hi ha al camí de l’ermita de Sant Pere. Un dia, acompanyat pel seu nebot Faustino Linares, vàrem anar a veure’l.

Per altra banda coneixia a Joan Pagès Moret, un rellevant internat al camp de Mauthausen i membre del PSUC. Al “Cine Club Ingenieros” havíem fet varies sessions dedicades als camps nazis. Projectàvem el documental “Nuit et brouillard” (1955) d’Alain Resnais i fèiem un col·loqui amb ell (28-1-1972, 9-3-1974 i 14-12-1974). A més, havíem publicat un ampli dossier de 10 pàgines.

Llorenç Soler havia fet el documental “Sobrevivir en Mauthausen” (1975) amb Joan Pagès. Joan Martí l’havia ajudat rodant al camp de Mauthausen, doncs el Llorenç no tenia passaport com a conseqüència de la seva participació al tancament d’intel·lectuals catalans a Montserrat el 1970 on va rodar imatges d’aquell fet. Posteriorment, el 2000, faria “Francisco Boix, un fotógrafo en el infierno”, també sobre el mateix camp.

A la primavera de 1976, Franco havia mort el novembre de 1975, vaig fer una altra visita a Joaquim García Ribes, a Montcada i Reixac. Hi anava amb Llorenç Soler i Joan

Martí. Vàrem arribar pels volts del migdia. García Ribes, com a bon valencià, ens estava preparant una paella al pati de casa seva. Com a cosa curiosa, al acabar va dir que faria la prova definitiva de que la paella estava al seu punt. Davant de la sorpresa nostra, també del Llorenç gran expert en arrossos, la va girar verticalment sense caure ni un gra d'arròs. "Anem a dinar", va dir.

Després de dinar vàrem ser espectadors d'un llarg i intens interrogatori de Joan Pagès a García Ribes. El primer, que havia estat comissari polític del PSUC, volia comprovar la veracitat del que explicava el segon. La història de García Ribes era extraordinària i gairebé increïble. Un cop fugit de Treblinka va recórrer en dos mesos, en tren i a peu, els 2.000 quilòmetres que hi havia fins a Toulouse. S'amagava de dia i caminava de nit. Sabia l'alemany. De la fugida tan sols van sobreviure, al final de la guerra, uns quaranta. Pagès i García Ribes havien viscut en els mateixos ambients de la Barcelona republicana i hi havia fets comprovables. Es van asseure als extrems d'una taula. Els veiem de costat. Nosaltres tres estàvem frontalment. Com en un partit de tennis. La tarda anava i la sala enfosquit. Cada cop tenia un ambient més llòbrec. Al final, vam obrir

Joan Pagès

Joaquim García Ribes

alguna llum. Era com un interrogatori stalinista: llarg, minucios, amb preguntes repetides de tan en tan. Finalment, Pagès va certificar que García Ribes era qui deia. Ja s'havien trobat falsos supervivents dels camps nazis. Una rellevant experiència. Anys més tard encara la comentàvem amb el Llorenç.

Jo vaig continuar anant prou vegades a casa de García Ribes perquè volia fer un documental de la seva extraordinària història personal. Quan estàvem a punt de planificar el rodatge em va dir que no ho faríem. Portava mesos revivint-ho i, finalment, no es veia en cor.

A més d'aquells documentals esmentats anteriorment, "Un libro es un arma" (1975), "Can Serra, la objección de conciencia en España" (1976) i "La marcha de la llibertat" (1976), posteriorment el Llorenç va enregistrar dinou altres documentals meus. A més de la càmera i la il·luminació, sovint feia interessants aportacions que anaven més enllà de la simple col·laboració professional.

El gener de 1978 El Llorenç i jo vam participar en les "VI Jornadas do cine" a Ourense. El 15 de juny de 1977 s'havien fet les primeres eleccions (generals) democràtiques. Les noves Corts havien de definir una Constitució, que finalment s'aprovaria en referèndum el 6 de desembre de 1978. Es definiria l'encaix de les nacionalitats històriques i les regions a l'Estat espanyol. El títol de la crònica de "Cinema 2002" (núm. 3, maig de 1978) era: "Hacia unos cines nacionales populares". Jo vaig participar com a representant de la "Cooperativa de Cinema Alternatiu" (Catalunya). El Llorenç va participar en una taula rodona sobre "Presupuestos sociopolíticos-culturales para una información democrática por la imagen (cine y TV)".

Dos anys abans, el gener de 1976, jo havia participat a les “IV Xornadas...” juntament amb Joaquim Romaguera. L’agost de 1975, tres mesos abans de la mort de Franco, s’havia fet a Almeria una reunió amb persones que, al Estat espanyol, estaven treballant per un cinema fora del aparell industrial franquista. D’allà va sorgir el “Manifiesto de Almería” que proposava un “cinema alternatiu”. Sis mesos després, a Ourense, el panorama polític havia canviat radicalment. Entre d’altres es van projectar: “Sobrevivir en Mauthausen” (1975) i “Santa Maria de Iquique” (1975) de Llorenç Soler, i “Viaje a la explotación” (1974) i “Un libro es un arma” (1975) de la “Cooperativa de Cinema Alternatiu”. La “Central del Curt” va tenir un paper rellevant. El títol d’aquestes “Xornadas” era: “O pobo non e mudo”. El Joaquim Romaguera fou el principal impulsor del manifest “Declaración de los cines nacionales”. En el primer punt es deia que “Entendemos por cines nacionales los que conciben el fenómeno cinematográfico como instrumento de lucha ideológica de las clases explotadas de las distintas nacionalidades del Estado español”.

El Llorenç, el Joaquim i, en algun cop jo. Ens retrobaríem, en endavant, en una munió d’actes cinematogràfics.

Del 1975 al 1980, del seu inici al seu final, vaig estar col·laborant assíduament a la revista “Cinema 2002”. Escrivia bàsicament sobre el cinema marginal. Havien desaparegut les mítiques “Nuestro Cine” (1961-1971) i “Film Ideal” (1956-1971). Aleshores pràcticament els textos cinematogràfics es publicaven a “Dirigido por...” (era del 1972) i a “Cinema 2002”. Vaig publicar varis textos sobre el Llorenç. El primer, en el núm. 22 (desembre de 1976), a mitges amb José M. Siles. Era una entrevista més una anàlisi de les seves pel·lícules. El vàrem titular amb una frase del Llorenç: “Soy anárquico por naturaleza y ateo por convicción”.

L’altre text fou “Lorenzo Soler: de los pocos que han logrado cerrar la puerta del pasillo”, en el núm. 57 (novembre de 1979). Aquest títol feia referència a la narració “Casa tomada” de Julio Cortázar. A l’inici s’hi reproduïa unes frases: “Me tiré contra la puerta antes de que fuera demasiado tarde. La cerré de golpe apoyando el cuerpo. Le dije: Tuve que cerrar la puerta del pasillo. Han tomado el fondo... ¿Estás seguro? – asentí- Entonces tendremos que vivir de este lado...”. Era l’expressió d’una marginalitat imposada, assumida a contracor. El Llorenç ha estat capaç de tancar portes (afalagadores) durant la seva llarga trajectòria que el podien allunyar del seu camí de documentalista compromès, de viure i treballar coherentment amb les seves idees.

Durant aquells anys de “Cinema 2002” vaig publicar varis textos on fantasiejava partint d’alguna pel·lícula o realitzador que m’havia captivat. Un d’aquests fou “L’onorevole Pasolini” (núm. 50, abril de 1979). Intentava copsar a Pasolini i el seu món partint d’una fotografia del seu cos tapat per una manta a terra en aquella platja d’Ostia on el van matar. Partia d’un text de Pasolini sobre aquella època que ell denominava de la “desaparición de las luciérnagas”, més un altre, també de Pasolini, sobre el pla-seqüència i l’assassinat de Kennedy i unes petites aportacions de dos narracions de Borges. A partir d’aquí i imaginant el paper que tenien en aquesta mort varies persones

que apareixen d'una manera rellevant a aquella fotografia, jo dissertava sobre la vida i l'entorn humà de Pasolini. Aquest rar text al Llorenç li va interessar molt. Sovint me'l recordava. En alguna de les nostres darreres converses encara me'l va esmentar. Pasolini era un dels seus referents cinematogràfics. Els seus "ragazzi di vita" eren els "maletillas" de "52 domingos" (1966).

El 1979 va rodar l'entrevista i tota la seqüència del Taller de Son Abrines de "D'un roig encès: Miró i Mont-roig". Els meus ascendents eren de Mont-roig, on Joan Miró havia anat tots els estius des del 1911 al 1976. No fou fàcil aconseguir rodar amb Miró; no per ell, si no pel seu entorn. Però, això és un altra història. El 26 de juny vàrem viatjar a Palma de Mallorca. Hi anàvem el Llorenç, Joan Martí (que enregistraria el so), la Glòria (que faria el reportatge fotogràfic), el meu germà Francesc i jo. En arribar a l'aeroport i carregar la càmera, amb el negatiu de 16 mm., el Llorenç al provar-la va adonar-se'n que no funcionava prou bé una de les molles que permeten la circulació de la pel·lícula verge. Esglai enorme i suor de tots. El Llorenç va treure un simple clip d'aquells d'agafar paper.. i va aconseguir fer un miraculós adob.

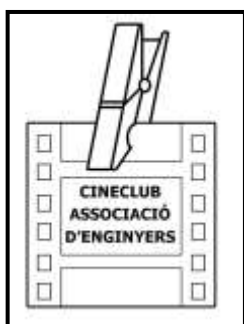
L'entrevista la vàrem fer amb Miró assegut en el seu balancí i a tocar del finestral; rebia la llum pel costat esquerra del pla. Tot va anar sobre rodes. A Miró se'l veu content parlant de Mont-roig. Va acabar dient una cosa com "està bé el que he dit?". Era una persona d'una admirable senzillesa. Després el Llorenç va registrar en un llarg i emocionant travelling a Miró observant detingudament els quadres que hi havia en aquella gran sala de la planta baixa. Miró avançava lentament, percebent l'essència de cadascun dels quadres i, com si obeís a un màgic recorregut, finalment s'enlairava a l'entresolat, mitjançant una escala de fusta. Allà dalt, Miró passava, amb dificultat, per entre les taules i acabava recolzat a la barana mirant pensatiu cap a baix, a la gran sala. Emociona per dues coses. Miró, amb vuitanta-sis anys, sembla com si s'acomiadés de la seva obra. Per altra banda, l'espectador veu (encuriosit) aquell llarg i perfecte travelling seguint a Miró, la càmera sembla que sigui l'ombra del pintor; veiem com s'acosta a aquella costeruda i estreta escala. El pla-sequència evoluciona harmònicament, no hi ha sotrats. La càmera ens condueix pel mig d'aquelles taules fins el pla final de Miró. L'espectador, queda per uns instants, captivat mirant la plàcida quietud de Miró.

Encara fascinats per aquell màgic dia, anant cap a l'aeroport, quedaven un parell d'hores per agafar l'avió de tornada, i ens vàrem aturar en un parc públic on ens vàrem estirar plens de placidesa damunt la gespa. Volíem gaudir una llarga estona d'aquella

dolça vivència. També algunes vegades, amb el Llorenç, havíem recordat aquell emotiu dia.

Anys més tard, el Llorenç s'incorpora a aquella TV3 que acaba de néixer (el 10 de setembre de 1983). Hi estarà el 1984 i 1985. Aviat cercarà volar sol, sense traves. Feia, els divendres a la nit, el "prime time" que diuen els moderns, el programa cultural "Galeria Oberta". Era un repte. El 15 de febrer de 1985 es va emetre un programa especial dedicat a Joan Miró on s'hi va projectar "D'un roig encès: Miró i Mont-roig". També em va fer una entrevista a la Biblioteca de la Fundació Miró de Barcelona. Com deia fou en la franja horària de màxima audiència.

Fruit de "D'un roig encès: Miró i Mont-roig" em van proposar, l'octubre de 1981, el projecte "Personatges de la cultura catalana". Deien que els hi havia agradat el documental sobre Miró. Sorprenentment "Fundació Catalana", de Banca Catalana, després d'una primera reunió em va passar una llista de 114 personatges importants de Catalunya, molts d'ells ja d'una certa edat. Havia de d'assumir fer-ne un cada mes. Per començar i obtenir el vistiplau definitiu van proposar el poeta J. V. Foix, el ciclista Mariano Cañardo i el músic Frederic Mompou. Vaig pensar que seria necessari que hi col·laboressin els companys Joan Martí i Llorenç Soler. Era molta feina. Uns deu anys. Jo des del 1977 treballava al departament d'informàtica de Motor Ibérica (més tard, Nissan). M'hi dedicaria els caps de setmana. En aquest moment inicial el Llorenç no podia assumir realitzar-ne un d'aquests tres. S'incorporaria en endavant. En faríem un cadascun. Jo vaig fer Foix i Mompou i el Joan Martí s'encarregà de Cañardo. Ho van fer de febrer a abril de 1982. El Llorenç va fer la càmera en els tres. El paper de Joan Martí era rellevant doncs tenia experiència en el disseny de la producció audiovisual. Casualment els tres personatges moriren cinc anys després, el 1987. Tot esperant la decisió final per continuar, ens van avançar que els hi havia agradat, ja estàvem preparant el de la Lola Anglada. Però a finals de maig va esclatar la fallida de Banca Catalana. "I de sobte la gerra li va caure, es va trencar i es va vessar tota la llet...". Vàrem viure en primera persona aquell conte de la lletera. Deu anys de feina se'n van anar a norris.

A vegades es tanca una porta i se'n obre una altra. Unes setmanes després, el company Joaquim Romaguera, que duia el "Cine Club de l'Associació d'Enginyers", anava a assumir la direcció i coordinació de la Federació Catalana de

Cine Clubs i ens va oferir al Juan Manuel García Ferrer i a mi fer-nos càrrec d'aquell cine club. El Joaquim també havia portat el "Cine club Ingenieros" (1966-1969), el de l'Escola de la Diagonal, uns pocs anys que nosaltres. A la comissió de cultura d'Enginyers vàrem fer la proposta de fer cada any un llibre i un documental dedicats a un personatge de la cultura catalana, amb alguna relació amb el món del cinema, que no tinguessin ja un treball previ específic sobre ells.

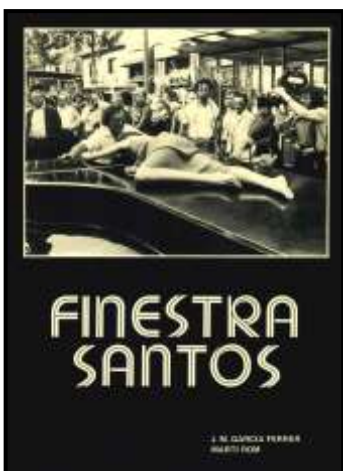

Començàvem un treball de vint-i-vuit anys. El primer fou el músic Carles Santos (1982). El darrer fou J. M. Mestres Quadreny (2010). En onze d'ells el Llorenç fa fer la

Llorenç Soler, Raül Fabregat,
Miquel Porter Moix i Juan Manuel García Ferrer

càmera i m'ajudà en algunes situacions. Al seu costat, jo i d'altres, n'hem anat aprenent. Van ser: "Finestra Santos" (1982), "Àlbum Raúl Ruiz" (1988), "Francesc Català-Roca: Apunts" (1989), "Cesc Gelabert. Solos" (1990), "(Vers) semblança Joan Perucho" (1991), "Josep Palau i Fabre" (1993), "Leopoldo Pomés: mirar, mirar, mirar" (1994), "Joan de Sagarra" (1995), "Llorenç Soler: dues o tres coses que..." (1996), "Joan Guinjoan" (1997) i "Miquel Porter Moix" (2000).

FINESTRA
SANTOS

J. M. GARCÍA FERRER
MESTRE FICM

El primer documental d'aquest projecte estava dedicat al músic Carles Santos, fou "Finestra Santos" (1982). Havia vist, al Teatre Regina, uns mesos enrere una d'aquelles accions musicals que aquell feia en aquella època. Era "Que no donaria jo per una miqueta de sol". Mentre Carles Santos tocava al piano l'actriu Pilar Zamora estava damunt d'aquest i poc a poc l'anava importunant situant-se gairebé damunt seu. Vaig proposar al Llorenç que actués amb la càmera d'una manera semblant. En el seu cas, darrera de Carles Santos. El Llorenç va assumir-ho i, naturalment, va anar més enllà. Mentre Carles Santos toca el seu "Bujaraloz by night", el Llorenç es situa primer damunt d'ell, després s'apropa per un costat i l'altre a les mans, sovint frenètiques, de Santos. Deixant-se anar amb la càmera a

mà, però sempre amb un sentit visual, el Llorenç acabava posant-se pel mig de les cames de Santos en un difícil contrapicat. Fou un exercici precís. Mentre, Santos acabava de tocar la seva peça. Alhora que es feia aquesta acció musical-cinematogràfica, una càmera fixa enregistrava el moviment del Llorenç i un monitor en primer pla amb les imatges de la càmera del Llorenç. Magnífic. Ho vàrem gravar al soterrani de la Fundació Miró de Barcelona. Aquest documental va ser escollir per la mostra "Càmera a mà", del "Centre d'iniciatives i experimentació per a joves", que es va fer a l'Institut del Teatre (1987).

Durant aquella etapa del Llorenç en els inicis de TV3, quan estava al carrer Numància cantonada amb la Diagonal, quan realitzava “Galeria Oberta” algun cop hi havia anat per veure’l. Aleshores entraves i sorties lliurament de TV3.

Tan sols faré alguns comentaris sobre d’altres documentals dels que vàrem fer produïts per l’Associació d’Enginyers. Al final del rodatge de “Francesc Català-Roca: Apunts” (1989) li vàrem demanar a Català-Roca si ens podia fer una fotografia. Deu ser l’única que sortim junts el Llorenç, el Joan Martí i jo. I feta per un geni de la fotografia!

A “(Vers) semblança Joan Perucho” (1991) va caldre il·luminar “fantasiosament”. Cada personatge requereix unes imatges específiques. “L’atmosfera Perucho” estava definida per unes molt especials il·luminacions que intentaven apropar-se a aquells mons farcits de moments màgics de les seves narracions. Un temps després li van oferir des de TVE fer un documental sobre ell. Em va trucar per explicar-m’ho i dir-me que ho havia refusat, que el seu documental era el nostre. Va quedar corprès per aquella poètica visual.

A “Josep Palau i Fabre” (1993) volíem visualitzar el contrast entre l’explosió cultural dels temps de la República i la mediocritat de la foscor el franquisme. Vàrem anar buidant la sala en rodàvem fins quedar tan sols amb les parets i amb una més dèbil il·luminació. La marca de la buidor dels quadres adquirien una forta presència. També vull remarcar aquella il·luminació suaument dramàtica de la seqüència de Palau recitant meravellosament el seu estremidor poema “La sabata”. Hi ha la mateixa força colpidora en els textos que oïm que en la imatge que veiem.

A priori el Llorenç tenia una certa recança de fer “Leopoldo Pomés: mirar, mirar, mirar” (1994). Eren dues persones ben allunyades tan socialment com pels seus treballs audiovisuals. L’un havia fet un cinema proper a “l’Escola de Barcelona”, es movia en aquell ambient de la “Gauche divine” i era la màxima representació de la publicitat (moderna). El Llorenç, per exemple, denunciava aquesta mateixa publicitat a “El largo viaje hacia la ira” (1969) i apropiava la càmera a les minories i la

marginalitat. Vint-i-quatre anys abans havien coincidit. El 1970 la productora Filmscontacto, de Jacint Esteve, el motor de l’anomenada “Escuela de Barcelona”, havia convocat un premi de curtmetratges (“Nuestro Cine” núm. 95, març 1970, pàg. 13). Va guanyar “El altoparlante” (1970) del Llorenç. El premi eren 50.000 pessetes.

A “El altoparlante”, 20 minuts, veiem un seguit de cares marcades per l’abatiment del pes de la història sobre els treballadors més humils, el lumpen dèiem anys enrere, mentre a la banda sonora escoltem aquella veu tan característica del Generalísimo Franco. El xoc es brutal, d’una gran violència audiovisual. Aquests discurs de Franco procedia d’un disc LP que el ministre Fraga Iribarne li va donar al Llorenç com a part del premi que va rebre pel seu primer documental, “Pirineos de Lérida” (1965). El guió era de Josep Maria Espinàs.

En el jurat d’aquell premi de Filmscontacto hi havia Leopoldo Pomés. Aquest el va convidar a sopar a casa seva i li va oferir formar part del seu equip de cinema publicitari. El Llorenç va refusar, estava en aquella època post-avantguardista, encara sense saber ben bé quin camí triaria en aquell cinema independent. Però no volia anar enrere i tornar al cinema publicitari. “Tras mi negativa... pensé que de nuevo había salido a la luz el fugitivo que llevaba dentro” (“Los hilos secretos de mis documentales”, 2002, pàg. 55).

Al Juan Manuel García Ferrer i a mi ens interessava Leopoldo Pomés per descriure aquell inici de la publicitat moderna a Espanya, però també per descobrir un fotògraf interessant i quasi desconegut. La bonhomia dels dos, cadascun tenia darrera seu una llarga trajectòria, va permetre un rodatge planer. Al final del rodatge, a casa del Pomés, aquest es va oferir a fer-nos el dinar. La proposta era l’expressió de com havia estat la convivència aquells dos dies, de l’interès de continuar junts unes hores més. Fou un goig poder ser, el Juan Manuel García Ferrer i jo, espectadors privilegiats de la conversa sobre temes audiovisuals entre el Pomés i el Llorenç. Havien desenvolupat les feines respectives des de diferents òptiques, però es respectaven. Leopoldo Pomés va acabar dient que el nostre treball, una planificació exhaustiva de dos dies i la nostra concreció d’imatges eren un exemple per qui com ell utilitzava amplis equips de rodatge i una munió de dies.

Estàvem a la Rambla de Barcelona rodant unes imatges per “Joan de Sagarra” (1995) i uns immigrants africans el van reconèixer, eren personatges del seu documental “Ciudadanos bajo sospecha” (1992). Puc donar fe de la relació d’amistat que hi havia entre ells. Joan de Sagarra era un apassionat pel món dels toros. El Llorenç sempre s’hi havia sentit atret. També, i potser més radicalment, pels joves que des de marginació social es sentien atrets per aquest món com una possible manera,

poques vegades amb èxit, d’ascensor social, de la misèria dels seus orígens. Vam anar a dinar a la mítica Casa Leopoldo, en aquell “Barrio Chino” que després de les Olimpíades del 1992 es convertiria en el Raval, on també vam enregistrar unes imatges amb Joan de Sagarra. Aquest era un lloc mític pels aficionats als toros. Allí el Llorenç i el Joan de Sagarra ens varen donar una lliçó sobre aquest món, tan llunyà per a nosaltres. Ells dos van xalar. Recordo una anècdota que explicava el company Joan Martí d’un altre dinar a la mateixa Casa Leopoldo. Es va apropar al Llorenç un tipus amb cara de ser de la bòfia i li va dir: “Tú eres de Jefatura, ¿no?”. I el Llorenç, molest, li va contestar: “No, no, yo soy de los otros”.

A l'any següent, el 1996, aquell treball d'Enginyers, un llibre i un documental, el vàrem dedicar al propi Llorenç. Feia un parell d'anys que ho teníem decidit; ho sabien alguns amics, però ell no. Rodant el documental sobre Joan de Sagarra li vàrem dir que s'esforcés a fer-ho bé, perquè si quedàvem contents ell seria el proper personatge. En el llibre jo escrivia: "Per què el vam escollir? Principalment perquè sí, perquè l'estimem. D'altres raons més publicables poden ser: el Llorenç representa millor que ningú a Espanya a aquell cinema o vídeo diferent que té una voluntat clara de reflex i incidència social...".

El documental començava amb un pla meu, mirant a càmera, on jo confessava: "Se'm fa difícil imaginar-me fer un vídeo sense la seva presència. Amb ell definim l'atmosfera que tindrà. Ell duu la càmera i determina la fotografia. En aquells anys setanta, alguns rodàvem amb aquelles Bolex Paillard de corda de 16 mm. Amb el Llorenç vam aprendre que es pot il·luminar una entrevista sense que sembli un interrogatori, que un trípod no es un estri maleit, que unes imatges de denúncia social terriblement mal rodades eren poc més que una pel·lícula deficient...". La meua veu en off anava servint de fil entre les seves pel·lícules i d'altres activitats culturals del Llorenç.

"M'interessa qualsevol moviment o situació marginal, la gent que va contracorrent, que pertany a una altra normalitat...". Des d'aquell "Será tu tierra" (1965) o bé "El largo viaje hacia la ira" (1969) fins les seves darreres produccions a les terres de Soria, on pràcticament ha viscut des de fa anys. Durant cinquanta anys, sempre a fet pel·lícules properes a les seves inquietuds, navegant per mars poc transitats, cercant i donant la possibilitat d'expressar-se i visibilitat a moltes persones marginades dels mitjans públics

de més difusió. Recordo, tornant del Festival de Bilbao, com m'explicava el que va sentir quan va veure en una pantalla gran el primer pla d'una gitana explicant fets de la seva vida. Era "Gitanos sin romancero" (1976). No solament havia donat veu a una minoria marginada sinó que la seva presència visual en una gran pantalla emocionalment amplificava el seu relat. Li donava rellevància.

En el llibre que li vàrem dedicar a Enginyers hi ha un considerable conjunt de textos del Llorenç o sobre ell. També hi ha col·laboracions de persones properes a ell. Persones amb les que havia treballat en produccions cinematogràfiques o televisives. També hi és la seva companya, la fotògrafa, Anna Turbau ("Iniciamos este camino juntos y como dice el poeta se hace camino al andar, y en ello estamos... Hoy la senda de lo que ya no volveremos a vivir nos abre la que todavía nos espera..."). O Mireia Pigrau, de l'equip de la "Central del Curt" i posteriorment del de realització del "30 minuts" de TV3 ("històries de gent que em vas ensenyar a narrar des de la senzillesa... Em vas omplir la vida d'imatges... Et vas anar configurant com el mestre Soler..."). Un altre és Joan Martí Valls que havia treballat amb ell, als inicis dels anys setanta, en aquella productora de

cinema industrial “Código 77”, que havia estat un dels creadors de la “Central del Curt”, i que havia viscut molts anys la quotidianitat cinematogràfica a prop del Llorenç (“M’he anat format professionalment amb ell i el temps ha anat consolidant una col·laboració constant... Hi ha una generació immediatament posterior a la seva, i que es la meva, que ens hem fet al seu costat...”). Ambdós van formar part de l’equip de professors del

Anna Turbau

C.E.I. (Centro de Enseñanza de la Imagen), a Barcelona, del 1978 al 1981. En el llibre també hi participava Joaquim Romaguera. Amb el Llorenç havien fet el rellevant estudi “Historia crítica y documentada del cine independiente en España (1955-1975)”, que finalment es publicaria el 2006. Entre d’altres treballs seus vull remarcar el “Diccionari del cinema català” (Enciclopèdia Catalana, 2005).

En aquest llibre vaig publicar el text “Dues o tres coses que... (va per tu, Llorenç)”. El documental es deia: “Llorenç Soler: dues o tres coses que...”. Aquests títols volien remetre a Godard com a referent de cineasta trencador de molts de nosaltres d’aquells anys, a la seva pel·lícula “Deux ou trois choses que je sais d’elle” (1967).

El Llorenç va fer la càmera del seu propi documental. Quan sortia ell en imatge ho feia el Raul Fabregat. Aquest, i el Simó Andreu, foren els càmeres d’alguns dels meus documentals d’anys posteriors. El Llorenç estava sovint prou ocupat i era difícil coincidir. A la producció, com gairebé sempre en aquells anys, hi havia el Joan Martí.

La presentació del llibre i documental es va fer l’11 de desembre de 1996 a la sala Pompeu Fabra del Col·legi / Associació Enginyers Industrials. Fou un èxit. El Llorenç tenia molts, molts amics. Entre d’altres hi havia uns quants que eren assidus a les nostres sessions: Joaquim Romaguera, Rafel Miret, Xavier Juncosa...

Com a conseqüència del nostre treball, Filmoteca li dedicarà un cicle (del 4 al 9 de febrer de 1997) amb la projecció de dotze de les seves pel·lícules. També s’hi van projectar sis pel·lícules d’altres realitzadors on el Llorenç hi havia col·laborat; entre aquestes hi havia “D’un roig encès: Miró i Mont-roig” (1979), el meu treball sobre Miró. Ramon Font, coordinador de la Filmoteca, deia a “El Periódico” (4 de febrer): “este proyecto de hacer la retrospectiva arranca con el libro que sobre Soler han escrito García Ferrer y Martí Rom...”. En el programa de la Filmoteca s’hi explicava: “L’obra de Llorenç Soler abasta més de tres dècades i va de la valentia del cinema independent, marginal o alternatiu als refinaments de l’experimentació... Amb ell també fa acte de presencia tota

una regió oculta de la nostra cinematografia, de la qual ell ha estat un dels puntals. En el llibre de l’Associació d’Enginyers trobareu una nombrosa documentació: biblio-filmovideografia, una immensa entrevista amb l’autor, textos d’ell i sobre ell, testimonis d’amics i col·laboradors, narracions, poemes i còmics...”.

El 3 d'octubre de 1997 el Llorenç publica una carta val director a "El País". Uns dies abans Natàlia Molero, una jove política gironina, havia estat designada directora de la Filmoteca i s'havia despenjat dient que "hay que saber, de los 12 millones de metros de película que hay en la Filmoteca, qué hay que guardar y qué no" ("El País", 30 de setembre). El Llorenç preguntava: "¿Quiere explicarnos la señora Molero en virtud de qué criterios conservará o eliminará determinados metros de película?... ¿Los enviará al traperero, a la hoguera, o los entregará al Domund?...".

Vaig aconseguir que el Llorenç participés en el documental sobre Joaquim Jordà (2001). Havíem previst, amb el Juan Manuel García Ferrer, una seqüència sobre el "cinema marginal" i el documental compromès. Crèiem que seria interessant confrontar els plantejaments i els treballs de Jordà i el Llorenç. Els dos havien treballat en aquest context, però des de situacions ben diferents. Jordà, després d'encapçalar la anomenada "Escola de Barcelona" amb "Dante no es únicamente severo" (1966), havia fet cinema militant a Itàlia (1969 al 1973) i al tornar a Barcelona havia realitzat "Numax presenta..." (1980), sobre uns obrers que havien ocupat una fàbrica. El Llorenç havia fet tota la seva producció de cinema marginal a Espanya. El primer venia d'una rellevant militància comunista, el segon des de posicions independents (algun cop properes a un anarquisme vivencial, d'aquell de "si te dan papel pautado, escribe por el otro lado"). L'un havia fet cinema militant seguint les directrius del Partit Comunista Italià (amb algunes friccions), l'altre havia ajudat a definir un cinema marginal antifranquista (des de dins d'Espanya). El primer era allò que es deia "un pico de oro", algú que descrivia plantejaments d'una manera rellevant i doctoral, i el Llorenç reflexionava sobre la seva experiència d'una manera natural, col·loquial i directa; propera al llenguatge quotidià.

Tot això ja ho sabíem per endavant. Ho volíem intentar. Uns dies abans vam fer un sopar per veure si en un context més lúdic sorgien algunes afinitats. No va anar prou bé. La distància continuava. Malgrat tot, vam aconseguir tenir-los davant de la càmera per confrontar experiències. En aquella seqüència estan davant d'una moviola professional, que anava passant algun fragment de "Numax presenta...". Els espectadors veiem dos relats paral·lels que tan sols en alguns moments tenen punts de connexió. El discurs més teòric de Jordà, estrictament articulat a la manera d'un manifest, avança mentre Llorenç descriu la dificultat de fer un cinema marginal antifranquista, en els anys més durs, i donant preeminència a persones de classe socials més desfavorides. Calia evidenciar ambdues posicions. Gràcies Llorenç.

En qualsevol dels casos, el Llorenç sempre ha tingut un considerable interès per confrontar idees o experiències. Sempre el vaig veure encuriós pels molts diversos personatges del món de la cultura, a vegades allunyats vivencialment, als quals ens vàrem apropar en aquest projecte que vam fer, amb el Juan Manuel García Ferrer, en el si de l'Associació d'Enginyers Industrials. També per d'altres anònims que ens vàrem trobar en el camí.

A més, el Llorenç també va fer la càmera en els tres documentals d'encàrrec sobre l'enginyeria industrial que vaig fer: "L'enginyer industrial, una professió de futur" (1988), "ETSEIB: Escola Tècnica Superior Enginyers Industrials Barcelona" (1997) i "L'Enginyer Industrial i els reptes del segle XXI" (2000). Jo havia acceptat fer-los si tenia la llibertat necessària. Per exemple, en els anys d'expansió de l'energia nuclear em vaig negar a tractar-la, no hi sortiria com a eina de futur. El primer estava produït pel Col·legi d'Enginyers de Catalunya. El segon per l'Escola d'Enginyers (de la Diagonal). I en el tercer hi posava cullerada l'òrgan col·legial d'Espanya. Em van fer arribar un text, que havia de ser la veu en off. Era la concreció de l'enginyer com una mena de fill de Déu en la terra (industrial). Per salvar l'obstacle vaig dir que no hi hauria cap veu en off, que aquells reptes del segle XXI es definirien únicament en imatges. Si no acceptaven el resultat final, l'hauríem de refer. El Llorenç fou fonamental per aconseguir-ho.

També em va ajudar en el dedicat a la pintora mont-rogenca "Teresa Llàcer" (2001). Aquesta seguia la petja de Joaquim Mir, mitjançant el que havia estat el seu company molts anys Ramon Sanvisens. La seva era una pintura que partia d'un cert impressionisme, majoritàriament havia fet paisatges, on la força del color era el seu principal component. El Llorenç feia anys que pintava aquells camps de Soria, on hi havia anat cercant a Antonio Machado. Fou una gravació on la pintura estava davant i darrera la càmera. Sí la Teresa Llàcer havia fet molts paisatges "rogencs" de Mont-roig, el Llorenç aniria pintant els groguencs camps de Calatañazor. El Llorenç i l'Anna Turbau residien en aquest poble de Soria, més o menys d'abril a novembre, des del 1994. Els mesos restants, de fred i a vegades neu, tornaven a Barcelona. També ho feien quan convenia per algun afer rellevant.

A l'agost de 1996, tornant d'un viatge que vàrem fer amb la Glòria al nord d'Espanya, vam fer parada a Calatañazor. Vàrem percebre aquells camps que després veuríem interpretats pel Llorenç en emotius quadres penjats a les parets del seu pis de Barcelona. En algun moment em va parlar d'un amic seu de Castellar del Vallès, també pintor, de Lluís Valls Areny. Crec recordar que fou el Llorenç qui el va recomanar anar a Soria, a copsar l'esperit de Machado. Va recalcar a Almajano, com una nau que arriba a un indret tranquil, on la calma et captiva. El 1998 el Llorenç em va avisar que feia una exposició a la sala de la Caja Madrid de la plaça de Catalunya de Barcelona. Vaig poder veure de primera mà tot allò que el Llorenç m'havia comentat. En algun moment que no recordo, el Llorenç em va passar un escrit que havia fet sobre Lluís Valls Areny. L'he trobat en aquella farcida carpeta que guardo sobre el Llorenç. "La primera impresión que produce el hecho de contemplar la pintura del artista catalán... es la de su extraordinaria serenidad, su admirable equilibrio compositivo... anduvo Valls Areny (per Soria) empapándose de tierra, de sol, de espigas, de girasoles, de romero, de tomillo, de salvia y de espliego. En estos cuadros, donde el hombre es el gran ausente... (hi podem trobar) la despoblación, el silencio y el desamparo de sus pueblos. Cuadros llenos de melancolía, que no de tristeza...". Parla del seu amic Lluís Valls Areny però jo crec que també de la seva pròpia experiència a Soria. He retrobat la meua memòria sobre aquest amic del Llorenç, d'aquella exposició a Barcelona, un dels darrers dies del Llorenç en la visita de la seva filla Magda.

En total, el Llorenç ha col·laborat en vint-i-dos documentals meus. Que he après del Llorenç durant tants i tants anys? Que l'audiovisual, cinema o vídeo, té unes regles precises on la seva narrativa ve definida per la càmera i el muntatge cinematogràfic.

Entre d'altres coses, que sovint la incorporació de nous efectes visuals, a partir de l'ús dels ordinadors, que cerquen sorprendre i fascinar a l'espectador, no són més que artefactes sobrers, innecessaris. Que es pot explicar una història sense elucubracions sorprenents visuals. Que les persones que es situen davant de la càmera, independentment de la seva classe social, mereixen un respecte. Són persones.

El Llorenç participava en algunes classes del "Master del documental creatiu" que es feia a la Universitat Autònoma de Barcelona (el coordinaven Josep Maria Català i Josexo Cerdán) i un parell de vegades algun rodatge li va impedir. Aleshores em va demanar si jo podia fer-ho. Fou el febrer de 1999 i el maig de 2000.

A l'octubre de 2001, a "Docúpolis" (Primer Festival Internacional Documental de Barcelona), es va fer una àmplia retrospectiva del Llorenç. Es van projectar quinze pel·lícules. El dia 20 vaig participar en una taula rodona amb el Llorenç. En el dossier d'aquesta mateixa mostra hi havia l'apartat "Notas urgentes para un documentalismo del siglo XXI" on uns quants opinàvem sobre el documental. Del Llorenç hi havia el text "De la imprecisa naturaleza del documental": "En estos momentos se debate entre la objetividad y la pasión, entre lo real y su interpretación, entre la verdad y el engaño...". Conclou que el documental és "una ficción elaborada a partir de elementos extraídos y seleccionados de la realidad". Al llarg dels anys el Llorenç anava reflexionant sobre el documental, sobre el documental compromès.

Jo hi vaig aportar el text "Per què faig documentals": "En aquells anys del darrer franquisme... perquè era la nostra manera de col·laborar a difondre informacions (audiovisuales) en un context on sols existia la propaganda del règim... Apreníem a fer cinema fent-lo. Ens empenyia la irresponsabilitat de pensar que aquelles imatges eren un testimoni històric...". Apreníem a fer cinema al costat del Llorenç. Veient les seves pel·lícules.

Voldria remarcar el que anomeno els minifilms del Llorenç, ell també les anomenava així. Pel·lícules mínimes enregistrades amb escassos recursos, que es fan en un o dos dies. Des de l'aparició de càmeres de vídeo que enregistren imatges amb una gran qualitat, el Llorenç es llençava, encara que fos amb el vent en contra, a seguir aquelles altres realitats sovint desconegudes o ocultes. Un d'aquests minifilms que, amb el company Juan Manuel García Ferrer, vam descobrir i ens va semblar rellevant és "Gitanos de San Fernando de Henares" (1991). Quan el 1996 li vàrem dedicar aquell llibre i documental, en el projecte d'Enginyers, ens va dir alguna cosa com "mireu, és una cosa molt senzilla...". Sí, era senzilla, però d'una gran intensitat visual i emocional. Sense cap veu en off, tan sols amb el so ambient. La càmera (el Llorenç) va captant aquell rebuig cap uns gitanos que han estat obligats a traslladar el seu campament i dirigir-se a un indret on no són benvinguts. Veiem les cares d'uns i dels altres, escoltem els raonaments. No hi ha violència física. Hi ha una agressivitat latent, un ambient tènueament hostil entre els gitanos i aquells habitants, probablement treballadors amb pocs o escassos recursos econòmics que viuen a la perifèria de les grans ciutats. Són tan sols quinze minuts. No en calen més.

Quan uns dies abans de morir el Llorenç, 8 de novembre de 2022, em va caldre fer un text per "La Vanguardia" vaig recordar quan vint-i-set anys abans vaig escriure'n un altre per l'homenatge que li va fer la Filmoteca de Catalunya a l'Helena Lumbreras el 6 d'octubre de 1995. Havia mort als seixanta anys el 4 d'agost. La diferencia és que

aquest darrer el vaig fer un parell de mesos després de la seva mort. En el cas del Llorenç, era uns dies abans, quan ja sabíem que allò anava a succeir en els següents dies. És més dur.

L'Helena Lumbreras, del "Colectivo de Cine de Clase", també de la "Central del Curt", havia estudiat cinema a Madrid i Roma. Torna a Espanya per rodar "España 68. El hoy es malo, pero el mañana es mío" (1968). Les seqüències de Barcelona les va rodar Llorenç Soler. També ho faria en la següent pel·lícula, "El cuarto poder" (1970). Una era sobre la repressió sociopolítica, la lluita antifranquista i el desenvolupament econòmic. L'altre sobre els mitjans de comunicació del règim. Vaig fer un text sobre el "Colectivo de Cine de Clase" a "Cinema 2002" núm. 24 (febrero de 1977).

Durant un temps el Llorenç va tenir una relació sentimental amb l'Helena. Aquesta representava un cinema de compromís polític. Amb ella accedeix a alguns cercles europeus. Va al Festival de Leipzig, a l'Alemanya comunista (R.D.A.) els 1968 i 1969. Allà troben a Chris Marker, Joris Ivens, Roman Karmen... El 1989 hi va amb "52 domingos" (1966) i "D'un temps, d'un país" (1968). L'any següent hi porta "El largo viaje hacia la ira" (1969) i li donen el premi de la premsa cinematogràfica (FIPRESCI). El 1973 Mariano (Maro) Lisa es va incorporar al "Colectivo de Cine de Clase". Fou pel rodatge de "El campo para el hombre". El Maro seria en endavant el company de l'Helena. Aquest deia: "...realizamos un cine pobre. Éramos pobres...".

Per aquella sessió d'homenatge a l'Helena el Llorenç va escriure un text. Deia sobre la trobada inicial amb l'Helena: "Fou... una trobada plena de llum... Les pel·lícules del Colectivo de Cine de Clase pregonaven la seva convicció que ètica i estètica eren inseparables...". Esmentava que a Roma l'Helena havia conegut a Pasolini. Aquest seria un referent d'aquells anys pel Llorenç. Jo vaig escriure un text al programa de mà d'aquella setmana: "Entre la fi dels seixanta i el principi dels setanta alguns petits grups comencen a realitzar pel·lícules en 16 mm. sobre les lluites que es van poc a poc multiplicant en aquella Espanya de Franco... L'Helena, el Llorenç Soler... eren els germans grans per als qui ens vàrem incorporar a aquest tipus de cinema a la meitat dels setanta. Eren dels que creien en un cinema militant que analitzés i reflectís la realitat per, a continuació, ajudar a transformar-la. Creien en el poder de la imatge, d'aquelles (en moviment) que mai passarien per la televisió franquista...".

També vaig fer un text dedicat a l'amic Joaquim Romaguera, "Quinito" pels amics. Havia mort el 9 de setembre de 2006. Tenia seixanta-cinc anys. El vaig llegir en una sessió d'homenatge que se li va fer a la Societat Catalana de Comunicació el 28 de novembre. "El Joaquim Romaguera junt amb el Llorenç Soler deuen haver estat les persones que més m'han influït en el cinema. El primer pel seu incansable esperit crític i de recerca, i el segon en la realització de documentals...". Com anem veient molts

noms s'aniran repetint en aquesta singladura per aquest tipus de cinema. El Llorenç i el Joaquim, havien treballat temps i temps (1975-1976) en el llibre "Historia crítica y documentada del cine independiente en España (1955-1975)" que finalment, uns vint-i-

cinc anys després, es va publicar el 2006. El llibre consta de dues parts, la primera, escrita pel Llorenç amb aportacions del Joaquim, és la “Historia crítica”, un repàs pels diferents contextos cinematogràfics, moviments, manifestos i persones o grups rellevants del cinema independent. La segona, feta pel Joaquim, és una exhaustiva recopilació d’informació de les persones i les obres que definien aquell cinema independent. El Joaquim explicava que a partir del 1976 van començar el llarg i penós trajecte d’anar oferint aquell llarg i documentat text a diverses editorials. No ho van aconseguir.

Continuant en el que vol ser la meva crònica personal algunes vivències comunes amb el Llorenç, cal que esmentar la sèrie “Crònica d’una mirada” de Manuel Barrios. Aquesta àmplia panoràmica sobre el cinema independent que s’iniciava en aquell franquisme anterior al desenvolupament econòmic dels anys seixanta i es perllongava fins el darrer franquisme tenia el seu origen en el llibre “Historia crítica y documentada del cine independiente en España (1955-1975)” (Laertes editorial, 2006) del Joaquim Romaguera i Llorenç Soler. Millor dit, partia d’aquell gruixut plec de fulls que esperaven encara la seva publicació guardats en un calaix. Un dia, mitjançant el Llorenç Soler va arribar a les mans de Manuel Barrios, realitzador de TV3. Aquest era amic i col·laborador del Llorenç des de feia anys.

Manuel Barrios comentava, en el llibre “La mirada comprometida” (2012), “la primera vez que vi a Llorenç Soler fue en la Facultad de Bellas Artes de Barcelona, durante mi etapa de estudiante. Se trataba de un vídeo... titulado Finestra Santos... Subido a sus espaldas, de frente, de perfil, entre las piernas, sobre el teclado... como en una extraña danza, Llorenç y su cámara no paraban de moverse... La segunda vez que vi a Llorenç fue ya en persona, en mayo de 1986, durante un rodaje...”.

El Manuel va realitzar un magnífic documentals de sis capítols d’uns 55 minuts. Es va estrenar al Canal 33 de TV3 el diumenge 23 de novembre de 2003. La sèrie es va emetre diverses vegades més en els següents anys. El Joaquim fou l’assessor cinematogràfic de la sèrie. El Llorenç sortia parlant de les seves pel·lícules. I el Joan Martí i jo als dos darrers capítols explicant aquella experiència de la “Central del Curt”. Ens van enregistrar a l’estació de França i l’estudi de casa (19 de juny de 2003). En el

dossier de presentació, el Manuel escrivia: “En Fernando Pessoa va deixar escrit una vegada que un no té l’alçada que indica la seva estatura, sinó l’alçada que li permet l’abast de la seva mirada. La mirada, com el llenguatge o la gestualitat, en bona part s’adquireix en funció de la nostra biografia però, sobretot, de la cultura en que cadascú es veu adscrit. No podíem permetre que aquesta part de la nostra historia continués a l’ombra...” (abril de 2004).

Joan Martí i Martí Rom a “Crònica d’una mirada”

El 30 de novembre de 2004 vaig participar, amb el Llorenç, el Manuel i la Mariona Bruzzo (cap del Centre de conservació i restauració de la Filmoteca) en la presentació d'aquesta sèrie a la sala del FNAC de Barcelona.

A finals de novembre de 2003 (el 26 i 27) ens vam trobar amb el Llorenç i d'altres participants d'aquell cinema marginal dels anys setanta al Festival de Bilbao, el conegut com ZINEBI. Era el cicle "Las brigadas de la luz. Vanguardia artística y política en el cine español (1967-1981)" organitzat pel crític Julio Pérez Perucha. També hi van assistir Maro Lisa (Colectivo de Cine de Clase), Antoni Padrós, Antonio Artero, Paulino Viota... Deuria ser la única vegada que ens vàrem reunir tan nombrosa representació. S'hi van projectar moltes pel·lícules. A la tarda del dia 26, al Teatro

Glòria Alsina, Martí Rom, Maro Lisa, Antoni Padrós i Llorenç Soler

Arriaga, es va fer una sessió on comentàvem la nostre experiència particular. Aquells dies, al Llorenç l'acompanyava l'Anna Turbau i a mi la Glòria, teníem prou hores lliures que ens vàrem permetre passejar, dinar i sopar pel casc antic de Bilbao, i, fonamentalment, intercanviar comentaris sobre el cinema i la vida. Estàvem amb companys d'arreu d'Espanya. Alguns feia temps que no els havíem vist, d'altres ens coneixíem per les pel·lícules o articles a revistes.

Hi havia també l'Antoni Padrós vell conegut nostre. El Llorenç havia fer la fotografia de "Swedenborg" (1970), "rodar amb Padrós era una meravellosa bogeria...", i anys més tard "Verónica L. Una dona al meu Jardí" (1990). Com ja avançava, el 1973 li vàrem dedicar al "Cine club Ingenieros" un cicle a les seves pel·lícules. Jo en aquella "Cinema 2002", núm. 4 (juny de 1975), li vaig fer un llarg text ("Antoni Padrós. Imágenes de la marginación"). Juntament amb els textos que Rafel Miret va publicar a "Dirigido por...", "Al otro lado del espejo. Antoni Padrós" i "Shirley Temple Story, el último film de Toni Padrós" (núm. 26, setembre de 1975 i núm. 38, novembre de 1976), varen ser la plataforma de difusió d'aquest cineasta. També, amb el Juan Manuel García Ferrer, li vàrem dedicat un llibre i un documental a Enginyers (2004).

Amb el Llorenç, a Bilbao, vàrem connectar amb l'Antonio Artero. El Llorenç segurament perquè combregava amb aquell un cert anarquisme vivencial i jo perquè era un referent d'un primer intent de trencament amb el cinema oficial del "nuevo cine español"; havia estat un dels principals promotors de les Jornades de Sitges del 1967. Dos anys abans de Bilbao l'havíem convidat a aquella "I Mostra de cinema marginal" que va organitzar la "Central del Curt" (9 a 15 de febrer de 1981). El Juan

Manuel García Ferrer i jo havíem aprofitat per fer-li una llarga entrevista que es va publicar a "Dirigido por..." núm. 83 (maig de 1981), a la secció "Marginales y

fronterizos”. A Bilbao també vaig trobar a Paulino Viota, que no coneixia personalment però que havia publicat una crònica de la seva pel·lícula “Contactos” a “Dirigido por...” núm. 21 (març de 1975).

“Las brigadas de la luz...” es faria a Barcelona, al MACBA (31 de març al 9 de juny de 2005).

S’iniciava un període on el Llorenç i jo vàrem participar en diversos col·loquis. També sovint l’acompanyaria en la presentació de les seves pel·lícules. El meu paper era referenciar el paper del Llorenç en aquell cinema fora dels circuits que s’havia iniciat a finals dels seixanta i que a inicis dels setanta havia confluït en la “Central del Curt”. La filmografia del Llorenç era el fil conductor des d’aquells anys a l’actualitat.

A inicis de la primera dècada del segle XXI aquella experiència quedava lluny. Jo havia escrit prou sobre aquest cinema en aquells anys i després d’una manera esporàdica. Poc a poc, principalment per motius polítics, en els mitjans de comunicació es va anar posant el focus en el dit “règim del 78”, en el darrer franquisme i la mitificada i enganyosa transició. A les universitats hi havia alumnes que començaven a fer treballs sobre la vessant cultural d’aquella època i s’apropaven al cinema, a aquell cinema que s’havia fet des de la marginalitat. El Llorenç era un cineasta rellevant d’aquell context. La “Central del Curt” i Llorenç Soler es convertirien en la clau de volta.

Al març i abril de 2006, a la Casa Elizalde de Barcelona es va fer un cicle de quatre sessions sobre el Llorenç (“Mirades. Cicle de cinema documental”). Dues d’aquestes les vàrem presentar el Joaquim Romaguera i jo.

Finalment, el 4 de juliol de 2006, a la Filmoteca, es va fer la presentació d’aquell llibre escrit a mitges, el 1975 i 1976, entre el Llorenç i el Joaquim Romaguera, “Historia

Ricard Pasanau, Joaquim Romaguera i Martí Rom

crítica y documentada del cine independiente en España (1955-1975)”. Entre els documentals que s’hi van projectar hi havia “Un libro es un arma” (1975). Després un grapat d’amics vam anar a sopar. Com qui res el Joaquim va comentar que havia d’anar al metge per una molesta toseta que tenia. En la presentació el Joaquim havia citat a les persones que havien participat en aquell context del cinema independent i que ja no hi eren, l’últim era el Joaquim Jordà; havia mort uns dies enrere, el 26 de juny. Aleshores no ens vam adonar del peculiar to de veu en que ho va fer.

Jo me’n vaig anar a passar un parell de mesos a Mont-roig. Al tornar, el 6 de setembre, el vaig trucar. La Roser em va dir que feia uns minuts que acabava de morir. No saps que dir. Ets quedat atònit. El 5 d’octubre de 2006 la Filmoteca li va dedicar una sessió d’homenatge. El Llorenç va participar a la taula rodona. Una de les pel·lícules que s’hi van projectar fou “Un libro es un arma” (1975). Aquesta era un recull d’atemptats de l’extrema dreta a entitats culturals i llibreries en aquells inicis dels setanta. Havien posat

una bomba incendiària a la llibreria “Viceversa” del carrer Enric Granados núm. 114. Fou el 16 d’agost de 1973. En aquell documental hi sortia el Joaquim explicant-ho.

L’1 de novembre de 2006 vàrem participar, el Llorenç i jo (també hi havia Jaime Camino, Ventura Pons i Gonzalo Herralde), en una taula rodona sobre “El documental” a la Filmoteca dins del cicle “El cinema de la Transició (1975-1982)”.

Del 2004 al 2018 es va fer a Nou Barris de Barcelona la mostra “Solo para cortos”. Eren una gent amb molta empenta i pocs mitjans. Rebien curtmetratges de caire social de tot el món. Tenien una feinada, els subretolaven. Les sessions es feien a l’Ateneu Popular Nou Barris. Durant uns quants anys, el Llorenç i jo, vàrem ser membres del jurat. Jo ho vaig ser les quinze edicions. A la quarta edició, la del 2007, el 25 d’octubre, es va fer una sessió dedicada a la “Central del Curt”. Els dos vàrem participar en el col·loqui.

El 2008 el Llorenç havia fet “Diálogos en la meseta con torero al fondo” sobre un aspirant a torero de Soria. Com acostumava a fer no era tan sobre el món dels toros sinó que es centrava fonamentalment sobre un “juguete roto”. Una persona que lluitava aferrissadament per ser torero, sense prou habilitats i sense cap suport de l’entorn taurí. La va presentar el 29 de gener de 2009, al cinema Verdi, dins del Festival DOCS de Barcelona. Em va demanar que l’acompanyés a la presentació.

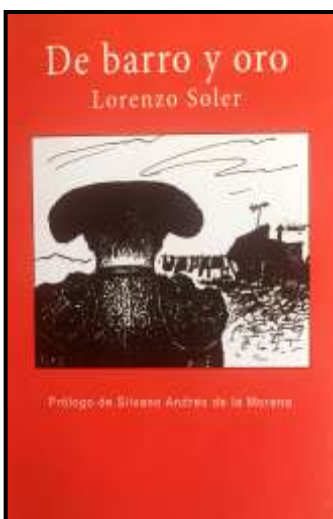
“El que més m’interessa és l’origen dels toreros, d’on surten i com comencen. M’interessen els maletillas, aquells que aprenen aquest art i que lluiten per poder arribar a torear en una plaza; els marginats d’aquest món...”. Ens explicava el Llorenç en el llibre d’Enginyers. Ens afegia que a València, abans de venir a Barcelona el 1957, havia fet de crític de toros a Radio Juventud. Vàrem publicar una fotografia seva, quan tenia disset anys, on anava vestit amb el “traje de luces”. A Barcelona, veu la pel·lícula “El momento de la verdad” (1965) de Francesco Rosi i decideix fer-ne una sobre uns maletillas de Barcelona. Per Ricardo Muñoz Suay, que havia col·laborat en el guió de la pel·lícula de Rosi, s’assabenta on era el bar on anaven aquells nois. Va a aquell bar, proper a l’Avinguda del Paral·lel, a veure’ls diumenge rere diumenge. Parla amb ells. D’aquí sortirà “52 domingos” (1966). Acaba amb aquells maletillas entrenant-se en aquell local. La veu en off recita: “Esta es la historia de unos hombres que... luchan para escapar de su fatal destino y que, al final, perdidas juventud e ilusiones y, a veces,

la vida, vuelven a ser sombras en una noche sin fondo...”. Sobre la pel·lícula de Rosi, Llorenç va escriure un text que vam reproduir en el llibre d'Enginyers, a la pàg. 141. “Es un film documental sobre este joven proletario escapado del hambre...”.

Vint-i-tres anys després, el 1989, El Llorenç retrobarà a aquells maletillas. A “Cada tarde a las cinco” aquells, que no havien vist “52 domingos”, s'enfronten a la cruel visió d'unes

esperances frustrades, a aquella desesperada il·lusió d'abandonar la misèria. Eren dels nivells més baixos de la classe treballadora i ho continuaven sent. En les seves cares veiem una tristesa assumida. Manuel Barrios, aquell realitzador de “Crònica d'una mirada”, fou ajudant i veu en off.

El 2017 el Llorenç publicaria la novel·la “De barro y oro”. El primer títol era “52 domingos. La novela”. En una primera versió s'explicava que “esta novela está inspirada en la película documental 52 domingos... Muchos de los personajes del filme aparecen con su nombre e incluso con sus palabras textuales en esta novela. Otros son de nueva creación, para los cuales se han desarrollado unos caracteres acordes con el contexto del relato, el tiempo y el lugar”. S'inicia amb la dedicatòria: “A los que aman la Fiesta de los Toros. A los que odian la Fiesta de los Toros”. Comença dient: “Desde pequeño, yo soñaba con ser torero...”. És gairebé una (part) de la seva biografia amb incursions en el món dels toros i de les seves pel·lícules sobre aquest tema.

Manuel Barrios és una persona important en aquest context més íntim del Llorenç. La seva veu pausada, plàcida, la trobarem també en alguns dels documentals de Soria del Llorenç. A “Los naufragos de la casa quebrada” (2011), sobre uns candidats a ser desnonats d'unes cases socials de Soria, els darrers que resisteixen, la veu del Manuel ens acosta i acompanya amb serenitat a aquelles persones que viuen al llindar de la buidor, de l'exclusió social.

L'Institut Ramon Llull va organitzar uns “Catalan days” a Nova York del 7 al 10 de maig de 2009. A més d'altres vessants culturals, també hi hauria una mostra de cinema català. Aquesta es faria al Lincoln Center. El responsable de la programació, Richard Peña, va demanar poder projectar algunes d'aquelles pel·lícules marginals del darrer franquisme. L'encarregada de gestionar-ho fou la distribuïdora independent Pragda, que conduïa Marta Sánchez. Això va sorgir de la sèrie “Crònica

d'una mirada” que Manuel Barrios havia fet per TV3. En un principi, a més d'un bon grup de pel·lícules, hi havien d'anar Manuel Barrios, Llorenç Soler i Antoni Padrós. Aquest darrer es va haver de quedar a última hora per un problema de salut. El Llorenç

va declinar anar-hi i va proposar que hi anés jo. Gràcies. Era “Clandestí: forbidden catalan cinema under Franco”. Les projeccions foren els dies 8, 9, 10 i 12 de maig del 2009. Fou molt interessant i emocionant poder exhibir a Nova York aquell cinema marginal. Superava sobradament les expectatives que teníem quan el vàrem realitzar trenta anys enrere. Al final de cada sessió ens quedàvem, potser una hora o més, al vestíbul del Lincoln Center conversant, responent preguntes bàsicament, amb molts dels espectadors.

L'any següent, a l'octubre de 2010, es va fer un “Catalan days” a Berlín. També s'hi va fer un cicle d'aquell material. A les projeccions, que es feien al Babylon Theater, hi va anar el Llorenç. Prèviament, l'11 de juny de 2010, jo faig fer una conferència sobre el mateix tema a la Deutsche Kinemathek, a la Potsdamer Str.

El 2012 vaig participar amb el text “Llorenç Soler: ligero de equipaje (desde Catalunya)” en el llibre col·lectiu “La mirada comprometida” coordinat per Miquel Francés que es va fer des de la Universitat de València. Era sobre la seva trajectòria a Catalunya des de la seva arribada el 1957 procedent de la ciutat de València, on havia nascut el 1936. Jo acabava dient que en les seves col·laboracions en els meus documentals: “pude comprobar por propia experiencia su voluntad de identificación y su respeto con un tipo de cine que nunca ocuparía las grandes pantallas, pero que él cuidaba con la misma exquisita profesionalidad que si se tratara de unas grandes superproducciones”. També hi col·laborava, entre d'altres, el company Manuel Barrios amb el text “La huella de una mirada. La figura de Llorenç Soler en TV3 (1984-1986)”.

Aquest llibre es va presentar a Barcelona, el 27 de maig de 2014, en el marc del Festival DOCS. També s'hi va projectar “Los naufragos de la casa quebrada” (2011). Aquella crònica d'un previst desnonament a Soria, amb la veu en off de Manuel Barrios. En aquest cas, també vaig acompanyar al Llorenç en la presentació.

El 9 de juny de 2016 es va projectar a la Virreina Centre de la Imatge “El largo viaje hacia la ira”. Era una activitat de l'exposició “Barcelona. La metròpoli en l'era de la fotografia, 1860-2004”. Com que el Llorenç estava a Calatañazor em va demanar que la presentés jo. “El largo viaje hacia la ira” en el marc d'aquella exposició era un element cabdal per visualitzar l'emigració de tantes persones del sud d'Espanya a la gran metròpolis industrial que iniciava un procés de ràpid desenvolupament econòmic. Aquell pla de l'arribada dels emigrants a l'Estació de França de Barcelona ja forma part de la nostra memòria històrica visual. L'hem vist reproduït mil vegades en altres documentals i notícies televisives. Són imatges rodades el 1965 per “Será tu tierra”, un encàrrec del Patronato Municipal de la Vivienda de l'Ajuntament de Barcelona, que després el Llorenç recuperà a “Largo viaje hacia la ira” (1969).

Em va fer il·l·lusió quan el Miquel Francés en va oferir participar en aquell llargmetratge documental que repassa la trajectòria del Llorenç. És “Contra el NODO. Llorenç Soler o la pulsio per l’honestedat” produït per la Universitat de València. També hi van col·laborar, entre d’altres, Manuel Barrios o Mireia Pigrau. L’enregistrament fou el 15 de maig de 2018. Vaig haver de descriure aquells primers anys del Llorenç a Barcelona, el seu treball en una empresa en unes drassanes a Barcelona, el seu pas pel cinema publicitari i industrial... fins les seves primeres pel·lícules de contingut social i la seva pertinença a la “Central del Curt”. Es va estrenar a la Filmoteca de València el 31 d’octubre de 2018. El Llorenç em va comentar que li agradaria que hi anés. Hi vaig anar amb la Glòria. Ens va dur a dinar, amb l’Anna Turbau, a “La Riuà”, al carrer del Mar, a menjar un exquisit arròs. Se’l veia un xic nerviós per la presentació. Gairebé no va menjar. Vaig pensar que era lògic. Tenia vuitanta-dos anys i una llarga trajectòria cinematogràfica desenvolupada en la marginalitat, lluny dels circuits establerts i dels afalacs de certes estructures oficials. Els companys de la Universitat de València feia anys que s’hi havien apropiat; entenien perfectament el seu treball de més de cinquanta anys. Li havien dedicat allò que els moderns diuen un biopic, un llargmetratge documental sobre la seva obra. Amb vuitanta-dos anys i una vida plena deu ser una delícia indescriptible veure’t en una pantalla gran i, potser, un camí celeste et deu dur a aquella gitana de “Gitanos sin romancero” (1976), també en pantalla gran, en aquell Festival de Bilbao. Una vida en imatges. Era un Llorenç que ja caminava amb dificultat.

Martí Rom

Manuel Barrios

Mireia Pigrau

No cal dir que la sessió a la Filmoteca de València va anar esplèndidament. “Contra el NODO. Llorenç Soler o la pulsio per l’honestedat” és un documental magnífic (https://mediuni.uv.es/uvtv/tv_Detalle/?Evento_ID=5175). El Llorenç va tenir el reconeixement que es mereixia. Crec que fou un punt d’inflexió, un salt rellevant en la visualització de la seva obra. El 4 d’abril de 2019 es va presentar a la Filmoteca de Barcelona. A més del Llorenç hi érem l’Esteve Riambau, Miquel Francés i jo.

El Llorenç ha estat principalment un cineasta però també a fet moltes altres activitats audiovisuals o culturals: professor a diverses escoles de cinema i televisió, assagista sobre el món de la imatge a revistes i llibres: “La televisión. Una metodología para su aprendizaje” (1988), “La realización de documentales y reportajes para televisión” (1998) i “Los hilos secretos de mis documentales” (2002). A més, ha dissenyat la il·luminació d’un grapat d’obres de teatre, ha publicat llibres de còmics (“Si lo sé no vengo”, 1982), de poesia (“Manual para reinventar lo cotidiano” del 1989 i “Cuaderno de Calatañazor” del 1999), una novel·la (“De barro y oro”, 2017)...

Durant els mesos que el Llorenç i l’Anna estaven a Barcelona acostumaven, la Glòria i jo, de tan en tan, a quedar per dinar en algun restaurant a prop de casa seva. Es parlava de cinema i, principalment, de les qüestions que ens preocupaven o havien succeït i de coses quotidianes de les respectives famílies. Després pujàvem al seu pis per acabar la xerrada. En un d’aquests cops l’Anna ens va regalar un esplèndid (i gruixut) llibre que li havien dedicat a Galícia: “Anna Turbau. Galícia (1975-1979)”. Hi ha dos títols de textos dedicats al seu treball que penso que ho defineixen prou bé: “Relatos da Transición. Todo era posible” i “Anna Turbau: o documentalismo humanista directo”. A la coberta del llibre hi ha una fotografia d’una mare amb un nen al coll. Els dos miren a la càmera. Darrera seu i immediatament, a tocar, veiem l’esquena de dos policies (aquells “grisos”) i d’altres que estan més al fons, tots amb el casc reglamentari. Ens miren. El llibre es la crònica d’aquesta mirada.

Tan sols fullejant el llibre hi trobem el punt de partida de les pel·lícules del Llorenç a Galícia: “Gitanos sin romancero” (1976), “Autopista. Una navallada a nosa terra” (1977) i “O monte e noso” (1978). El Llorenç es nodria i complementava el treball previ que havia fet l’Anna en aquells anys que vivia a Galícia. Un compendi d’això és el documental del Llorenç “La mirada de l’Anna” (2009).

L’Anna ens va dedicar el llibre: “Per la Glòria i el Josep Miquel. Amigos desde siempre. Sois parte de nuestra historia, adolescencia y juventud. Y en la madurez y cercana vejez más unidos que nunca”. El Llorenç s’hi va afegir. Anteriorment, uns anys enrere, l’Anna ens havia regalat una meravellosa i gran fotografia del 1993 on una mà d’un artesà (fuster) sosté una altra mà de fusta que deu haver acabat de fer; damunt de la taula hi ha la munió d’estrís (enformadors i gúbies) que li ha permès fer aquest treball. És una miroia, atreu la mirada. Et porta a reflexionar sobre el treball artesà. També a pensar de qui és aquella mà. Possiblement d’un vell artesà d’un poblet perdut de l’Espanya profunda, de la “España vaciada”.

Una d’aquestes vegades que vàrem quedar a casa del Llorenç i l’Anna, a la tarda, va venir el Xavier Juncosa. Havíem quedat. Era el 30 d’abril de 2019. El Xavier va tenir l’encert de que ens féssim unes fotografies. En una, estem els tres davant d’un dels seus quadres. Aquell pis poc a poc s’havia anat omplint de quadres, de paisatges de

Calatañazor i aquells camps groguencs de Soria. El Llorenç ja havia tingut algun ensurt de salut, però estava bàsicament bé.

És per aquests mesos que el Llorenç decideix aplegar tots els seus documentals que tenia per casa, en versió DVD, i encarregar-me que fes les gestions oportunes per dipositar-los a l'Arxiu de la Filmoteca. Sols va caldre una petita conversa amb l'Esteve Rimbau, el seu director. El 21 de maig de 2019 aquella caixa blanca plena de DVDs passava al fons de la Filmoteca.

El mes de novembre de 2019 el Festival de Cinema i Drets Humans de Barcelona, conduït per Oriol Porta, que havia produït alguns dels documentals del Llorenç, va decidir fer un homenatge al Llorenç. “Un dels precursors del documental independent a Espanya. La seva obra... sempre empena per un esperit combatiu i de denúncia que mostra la realitat de col·lectius marginats...”. Els dies 17, 19 i 20 es varen projectar a la Filmoteca els seus documentals. Un era “La mirada de l'Anna”, sobre Anna Turbau i la seva trajectòria rellevant de fotògrafa a la Galícia de la transició. Com dèiem, les fotografies de l'Anna duïen a les pel·lícules del Llorenç. Fou una realitat i una feina compartida. Les presentacions les vàrem fer l'Oriol Porta, Manuel Barrios i jo. Al acabar uns quants amics vàrem anar a continuar amb l'homenatge al bar Marsella.

Martí Rom, Llorenç Soler i Oriol Porta

Llorenç Soler, Rafael Miret, Xavier Juncosa i Anna Turbau

En aquests mesos del 2019, entre la presentació a la Filmoteca de “Contra el NODO. Llorenç Soler o la pulsó per l'honestat” (4 d'abril) i l'homenatge anterior (17, 19 i 20 de novembre) es pot considerar que l'obra del Llorenç obtenia l'important reconeixement públic que fins aleshores havia quedat una mica dispers entre circuits marginals, alguns festivals i la crítica cinematogràfica. Potser el seu ampli ventall, documentals a Catalunya, València, Galícia i, darrerament, Soria, l'havia situat en terra de ningú.

Es en aquest context, a inicis de 2020, que Manuel Barrios, jo i el seu fill Dani, vàrem endegar la tasca d'intentar difondre més exhaustivament la seva obra. Ens vam posar dos objectius. Crear un potent web (feia anys que ja en teniu un) i aconseguir un conveni de col·laboració amb la Filmoteca de Catalunya i la Universitat de València.

Aviat arribaria el febrer del 2020 amb l'inici de la pandèmia i tot es va alentir. Malgrat tot, el març de 2020 Filmoteca va posar en el seu web a l'abast de tothom cinc pel·lícules que ja tenia al seu arxiu (<https://www.filmoteca.cat/web/ca/article/llorenç-soler-en-linia>): “Será tu tierra”, “El largo viaje hacia la ira”, “Noticiero RNA”, “Carnet de identidad” i “El Altoparlante”.

El Dani Soler treballaria en la creació del web (lorenzosoler.com) i el Manuel i jo en cercar àmbits que ajudessin a la divulgació del seu treball. El Manuel Barrios tenia contactes amb la Facultat de Biblioteconomia i Documentació de la Universitat de Barcelona i va proposar fer una sessió, 21 de novembre de 2021, de presentació de l'obra del Llorenç per tal de que sorgís la possibilitat de que algun estudiant fes un treball específic. Fou: “Llorenç Soler: cinema documental i memòria històrica”. D'aquesta sessió va sortir una proposta.

Web:

Uns dies després, el 27 de novembre de 2021, al Centre Cultural Teresa Pàmies (Urgell núm. 145) el company de tants anys Rafel Miret, un vell amic des dels temps del “Cine club Ingenieros”, d’aquells anys setanta amb incerts camins polítics i molt interessants cinematogràficament, va organitzar una sessió dedicada al Llorenç. El Rafel fa anys que organitza una sessió al mes revisant pel·lícules mítiques o quasi desconegudes de la

**J.M. García Ferrer, Martí Rom,
Llorenç Soler i Rafel Miret**

història del cinema. Feia temps que el Rafel volia fer-ne una sobre el Llorenç. En el col·loqui final, encara vivíem aquells periòdics pics de pandèmia, el Llorenç va estar recolzat per amics: Juan Manuel García Ferrer, el Rafel i jo (tots amb la pertinent mascareta). Crec que tots en vàrem gaudir, el públic en general, l’Anna Turbau, l’Àfrica Soler i demés família. Al acabar, el Rafel em va dir que l’any següent n’havíem de fer una altra amb ell. Ja no ha estat possible. La farem igualment.

Finalment, el gener de 2022, es va poder firmar aquell conveni de col·laboració. “Que la Filmoteca de Catalunya, equipament adscrit a l’ICEC, i la Universitat de València a través del Taller de l’Audiovisual (d’ara endavant, TAU) de la UV, consideren que és del seu interès comú contribuir a la difusió i de l’obra del cineasta Llorenç Soler, impulsar i dotar de contingut la web de Llorenç Soler per facilitar l’accés en línia del seus films...”. Fou un gran pas. L’interès de tots és el de fomentar i encoratjar l’estudi i la investigació del cinema del Llorenç, del seu cinema independent dedicat a temes socials. Tan necessari encara ara.

El maig de 2022 es varen conjuminar varies circumstancies favorables. Cercàvem una

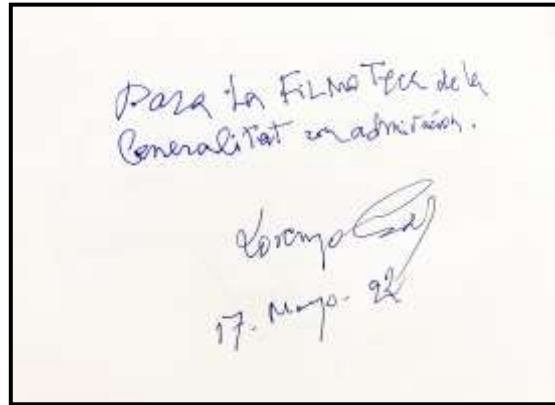

Dani Soler, Llorenç Soler i Esteve Rimbau

data per fer la presentació pública del conveni. Filmoteca de Catalunya s’havia ofert a acollir aquest acte. Gràcies Esteve (Rimbau) per tantes coses. Joan Gonzàlez, director del Festival DOCS Barcelona, vell amic del Llorenç, havia decidit que aquest any lliurarien per primer cop un Premi Honorífic a una trajectòria. El 17 de maig es va fer la sessió a la Filmoteca on, amés, el Dani Soler va presentar el nou web. Abans de l’acte, l’Esteve li va demanar al Llorenç que fes un comentari en el llibre d’honor de la Filmoteca. “Para la Filmoteca de la Generalitat con admiración”. Es van projectar “El largo viaje hacia la ira” (1969) i “La família de Kenia” (2005). En el col·loqui final vaig acompanyar al Llorenç. Després de tantes vegades, crec que fèiem un duo ben conjuntat.

Esteve Riambau i Llorenç Soler

Llorenç Soler i Manuel Barrios

A l'endemà, el 18 de maig, en la sessió inaugural del DOCS Barcelona, Manuel Barrios va acompanyar al Llorenç en el lliurament del Premi Honorífic que es va fer al Cinema Aribau. “Fa poc vaig sentir unes paraules a l’Esteve Riambau, director de la Filmoteca, amb les que deia que la millor manera de definir al Llorenç Soler es dir que el Llorenç es un vers lliure. Avui més que mai necessitem aquests versos que se surten de la rima, per no caure en el parany d'aquesta realitat codificada que ens toca viure. Necessitem de la seva integritat, d'aquesta independència i d'aquet compromís ètic que sempre a caracteritzat al Llorenç i a la seva obra. Avui Llorenç, crec que parlo en nom de tots els companys i companyes de professió i del teu públic, quant et dic que t'estem profundament agraïts perquè a més d'aprendre de tu, de la teva experiència, de la teva saviesa i del teu coneixement, tots guardem alguns dels millors records de les nostres vides al teu costat”.

Dissortadament, jo a la mateixa hora estava en la inauguració de l'exposició “Homenaje a Picasso. Vallauris, 1972” que es feia a Espais VolArt de la Fundació Vila Casas. Estava dedicava als atemptats de l'extrema dreta el 1971 en la commemoració dels noranta anys de Picasso. En una de les sales s'hi projectava i hi havia documentació sobre “Un libro es un arma” (1975) on, entre d'altres, hi havia imatges de l'atemptat que va patir el “Taller de Picasso” de Barcelona el 22 de novembre de 1971. Com ja he comentat anteriorment, també hi havia el Joaquim Romaguera parlant de l'atemptat a la llibreria “Viceversa”. D'alguna manera el Manuel estava amb el Llorenç i jo amb el “Quinito”.

Uns pocs dies després, el 23 de maig de 2022, vaig fer la presentació de “El largo viaje hacia la ira” (1969) a la Filmoteca en una sessió, amb d’altres pel·lícules, dedicada a “Els altres catalans al cinema” i organitzada per l’Ateneu Memòria Popular. Dèiem que l’arribada dels emigrants a l’Estació de França de Barcelona era de “Será tu tierra” (1965). Els emigrants amb els seus rostres cansats baixen del tren amb maletes i més maletes i caminen per l’andana. Un d’ells creua el carrer d’una manera desordenada, encara no ha assumit les regles de la gran ciutat, sense fer-ho pel pas de vianants i quan el semàfor ho ordeni. S’endinsa a una ciutat que desconeix. El Llorenç hi afegeix: “Ellos se llaman Antonio, Luis, Alfonso... Iniciaron un largo viaje hace tres, cinco, diez, quince años atrás...”. “El largo viaje hacia la ira” és una revisió de “Será tu tierra”. Hi confrontarà la vida al suburbi, al Camp de la Bota, amb la de la Barcelona de carrers i persones elegants, ben vestides.

Durant uns cinquanta anys el Llorenç ha estat reflexionant sobre el documental compromès. Si més no a Espanya, aquest és principalment el que ha fet el Llorenç, des “Será tu tierra” (1965) i la immigració a Barcelona a “Mil lunas” (2017) i la recuperació de la memòria històrica d’una petita fossa en un turó a prop de Calatañazor.

Fotografia: Anna Turbau

Aquest text és una crònica particular sobre Llorenç Soler i una relació d’actes i moments en que jo vaig col·laborar amb ell o vàrem intervenir conjuntament. Sens dubte hi pot haver tantes cròniques com persones han estat a prop seu tots aquests anys. La meua no és una crònica periodística, neutra, està escrita amb elements que normalment no s’usen en aquests textos. És fruit de la memòria i d’una munió de retalls de premsa i anotacions particulars.

El temps s’anava acabant. Els darrers dies, amb el Manuel Barrios, vàrem intentar estar al seu costat i de la família. També l’Anna, l’Àfrica, el Dani, els nets... Ens van dir que el final era previsible i a prop. El Llorenç per alguns, el Lorenzo per d’altres, el marit, el

pare, l'amic de molts amics, el cineasta admirat per molts, la persona radicalment honesta i implicada en els afers socials moria tranquil·lament al seu pis de Barcelona. Tenia vuitanta-sis anys. Era el dimarts 8 de novembre de 2022. Se'n anava el meu germà gran. La vida és un llarg pla seqüència on els altres tan sols veuen un petit o llarg tráiler, aquells moments més rellevants. El funeral fou el dijous dia 10. Em van demanar si podia dir algunes paraules. També ho farien la seva filla Àfrica i els seus nets Montse i Emili.

Tan sols ho havia fet una vegada abans. Fou el 24 d'octubre de 2012, a l'església de la Concepció, en la mort als seixanta-set anys de l'amic Jaume Josa. Fill de mont-roigenc, com jo, era un dels principals divulgadors de Darwin a Espanya i un activista cultural amic d'artistes (Joan Brossa...) i cantants (Jaume Sisa...). Vicenç Altaió em va demanar que parlés del Jaume dels estius a Mont-roig, en un mas a tocar del de Miró.

A l'endemà del funeral del Llorenç, dia 11, va sortir la necrològica a "La Vanguardia". Uns minso tres mil cinc-cents caràcters. Vaig intentar definir al Llorenç partint de la frase: "un cineasta independent i una bona persona". Algun llibre de Machado va acompanyar al Llorenç en el darrer viatge: "Caminante, son tus huellas / El camino y nada más / Caminante, no hay camino / Se hace camino al andar...".

Ara deu estar conversant amb "San Orson Welles": "Las cosas que hemos visto... Hemos oído las campanadas a medianoche... ¡Las oímos, las oímos, las oímos!... Las cosas que hemos visto". Allà deu ser com viure en una pel·lícula enregistrada amb negatiu de so, tot és blanc o negre, no hi ha tonalitats grises.

Una vida plena.

Addenda 1

A la paret del carrer de la casa del Llorenç i l'Anna a Calatañazor hi ha una peça de ceràmica, com una mena de placa commemorativa: "En 1965 San Orson Welles rodó en esta villa de Calatañazor la película Campanadas a medianoche. A.M.D.G.". El Llorenç, a "Por quién doblan las campanas en Calatañazor" (2005), des de dintre de la casa, enregistrava els comentaris de la gent que passava pel carrer i s'aturava a llegir aquella placa.

Ad maiorem Dei gloriam.

Addenda 2

A "lo fallero major" li han dedicat un pasdoble valencià: "El molí (un valenciano en Calatañazor)". L'ha fet Manuel Castelló Rizo, un valencià, casat amb una soriana, amic del Llorenç.

Josep Miquel :

Recordando los años de
nuestra vieja amistad, y...
anticipándome a todos
los que vendrán en el futuro,
te dedico este

**MANUAL
PARA REINVENTAR
LO COTIDIANO**

escrito con el corazón.

Cordialmente

Josep Miquel
29-10-97